

Т. А. ФІЦНЕР

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”)

**ЛІРЫКА Я. ЯНІШЧЫЦ У КАНТЭКСЦЕ РАЗВІЦЦА
АЙЧЫННАЙ ЖАНОЧАЙ ТРАДЫЦЫІ**

У артыкуле прааналізаваны вершы і паэмы Я. Янішчыц, у якіх прадстаўлены шматлікія жаночыя вобразы, сярод якіх найперш звяртае на сябе ўвагу вобраз лірычнай гераіні, які ідэнтыфікуецца з самой паэткай, а таксама вобразы жанчыны-маці, жонкі, удавы, дачкі. Паэтку цікавіць таксама праблема захавання адносін (пачуцця кахання) у шлюбе. Асобная ўвага Я. Янішчыц звернута на пакаленне вясковых жанчын, што перажылі вайну.

Яўгенія Янішчыц, якую Д. Бугаёў называе “самай яркай беларускай паэтэсай” [1, с. 4], належыць да пакалення жанчын-творцаў, якое прынята вызначаць як “сярэдняе”. Паэткі, а гэта Р. Баравікова, В. Коўтун, Н. Мацяш, Г. Каржанеўская і інш., прыйшлі ў літаратуру ў 60-я гады мінулага стагоддзя. Гэта час, калі перарваная жаночая традыцыя ў айчыннай літаратуры заяўляла пра сябе нанова. Арыенцірам для жанчын-творцаў па-ранейшаму заставалася мужчынская літаратурная традыцыя, створаная імі сістэма каардынат, якой паэткі павінны былі адпавядаць, каб быць пачутымі. Нягледзячы на гэта кожная з пісьменніц знайшла свой адметны голас і стыль, стварыўшы высокамастацкія паэтычныя тэксты. Гэтаму ў пэўнай ступені паспрыяла філалагічная адукацыя. Падчас навучання будучыя знакамітыя паэткі мелі магчымасць далучыцца да сусветнай літаратуры, дзе жаночая традыцыя была ўжо больш прадстаўнічая.

Увага ў дадзеным артыкуле будзе звернута на жаночыя вобразы, створаныя паэткай, і жаночыя сацыяльныя ролі. Мы ўжо звярталіся да падобнага аналізу паэтычных твораў В. Коўтун [2] і Р. Баравіковай [3]. Паспрабуем выявіць адметнасць погляду Я. Янішчыц на жанчыну і яе ролю ў сям’і і грамадстве, што прадстаўлены ў шматлікіх вершах, а таксама паэмах.

Галерэя жаночых вобразаў у Я. Янішчыц вельмі прадстаўнічая. У ёй прысутнічаюць як знакамітыя жанчыны Беларусі (В. Палтаран, Е. Лось, Х. Лялько, Д. Бічэль, М. Захарэвіч, Н. Мацяш, В. Коўтун, Т. Бондар), так і сусветна вядомыя жанчыны розных лёсаў і заняткаў (Г. Ахматава, М. Цвятаева, Л. Украінка, І. Дункан, Э. Сэкстан, М. Манро), а таксама і звычайныя вясковыя жанчыны з таго пакалення, што перажылі Вялікую Айчынную вайну і ў асяроддзі якіх вырасла будучая паэтка (маці, салдаткі, бабуля Паланея, Марыся, Ахрымчыха, цётка Матрона, Марыя, Ліда і інш.).

Увагу Я. Янішчыц прыцягваюць **вясковыя жанчыны** (жонкі, маці, удовы, салдаткі, “бяздзетныя” з-за вайны), сярод якіх яна вырасла і жыццё якіх было абпаленае вайной. Іх жыццёвая стойкасць з’яўлялася для яе прыкладам і ўзорам для пераймання. Менавіта іх вобразы прысутнічаюць у яе вершах. Сярод іх, бясспрэчна, вылучаецца вобраз маці і лірычная гераіня вершаў Я. Янішчыц, вельмі блізкая да самой аўтаркі, якую будзем вызначаць як “я”-гераіня. Д. Бугаёў у свой час адзначаў, што менавіта “вершы Янішчыц і станавіліся споведдзю яе душы” [1, с. 5], падмацоўваючы сваё выказванне словамі А. Блока, які сцвярджаў, што “чым мацнейшы лірычны паэт, тым паўней лёс яго адлюстроўваецца ў вершах” [цыт. па: 1, с. 5].

Вайна, бясспрэчна, прыносіць страты, найперш мужчынскія. Сацыяльная роля шматлікіх жанчын, якія не дачакаліся сваіх мужчын (мужоў-сыноў) пасля заканчэння

вайны, змянялася з ролі **жонкі-маці** на ролю **ўдавы** ці жанчыны **“бяздзетнай”** (якая або страціла дзяцей на вайне, або не мела магчымасці іх мець, бо муж ці не вярнуўся, ці вярнуўся калекам: *“Секане па сэрцы слова «тата». // Слова «мама» – громам ля вушэй”* [4, с. 184]). Гэта адлюстравана ў такіх вершах Я. Янішчыц, як “Цётка Матрона” (*“Глухая да песні, // Матрона пая: // «Куды ж вас панесла, // Сыночкі мае»”* [5, с. 10].), “Марыся” (*“Тры сокалы, тры песні, тры дубочки // Пайшлі па жорсткім прысаку вайны”* [5, с. 37].), “У бабулі Паланеі” (*“У бабулі Паланеі // Пяць сыноў і пяць магіл”* [4, с. 160]). Здаралася і найгоршае – вайна забірала адначасна і мужа, і сыноў. Шчасціла, калі вяртаўся, хоць і скалечаны, муж (верш “Сава і Марыя”), якому неабходныя догляд і маральная падтрымка. Гэта не палохала жонку, якая, не звяртаючы ўвагі на словы мужа *“Кінь мяне, Марыя! // Як са мной, то лепш ужо адной”*, ветліва яго ўшчувала і:

*Мыліцы паспешна падавала,
Адчыняла ў белы свет акно* [4, с. 184].

Бо з пункту гледжання цёткі Ліды і іншых удоў (верш “Салдаткі”), на плечы якіх у прамым сэнсе легла ўся праца, і мужчынская, і жаночая (*“Тапталі рэжышча, секлі буралом”*), вяртанне мужа-інваліда – гэта светлая мара і вялікае шчасце, а таксама і значная матэрыяльная падтрымка:

*А мой, што пад Берлінам, ў дваццаць два –
Няхай бы хоць вярнуўся інвалідам* [6, с. 23].

Са шматлікіх вершаў і паэмы “Ягадны хутар” паўстае перад чытачом **вобраз маці** паэткі. Гэты вобраз мае сваё канкрэтнае ўвасабленне, што падкрэсліваецца некаторымі фактамі з біяграфіі жанчыны, лёс якой таксама пазначылі *“скруха, вайна і крыжы”* [4, с. 183]. На першы погляд нічым не адметную вясковую жанчыну, сваю маці, Я. Янішчыц лічыць паэтэсай і адначасна праніклівым крытыкам (верш “Мама”):

*Не ўсё-ткі не я: мая мама – паэтэса
Са шчыmlівай грудной песняй,
З клопатамі пякучымі <...> [6, с. 67].
А вершы баюся чытаць,
каб мяне*

*На глухой не злавiла ноце
Мама – мая паэтэса* [6, с. 68].

Дачка-паэтка ўяўляе і малое пасляваенны вобраз маці *“з пяцімесячным на руках”*, “удовай”, са сваім жаночым страхам, *“як жыць адной маладзіцы”*? Аднак гэты страх жанчына пераплаўляе ў працу, песню і ўсмешку:

*Мільгае за поўнач акно яе, –
Удовай не спіцца:
Машынка стукоча. І мама пая,
Абшывае сваю Велясніцу:
Каму – за пакосы, каму – за каня,
Каму – за шчырае дзякуй.
Сустрэкае яна прасветленнасць дня
Усмешкай – адвыклася плакаць* [6, с. 67].

Разам з тым вобраз маці паэткі тыповы і пададзены ў традыцыях айчыннай літаратуры. Гэта цягавітая (*“Ты косіш сена, колеш дровы // Мудрэй равеснікаў-мужчын”* [4, с. 171]), з добрым сэрцам і невымернай любоўю да сваіх дзяцей жанчына, якая з усіх дабротаў і багацця свету выбірае іх дабрабыт і шчасце:

*Не раз, не два над ямінай стаяла,
Не знаючы сямейнага зацішша.
А мне лісты вясёлыя пісала,
Прывыкла я – і не чакала іншых* [4, с. 171].

Пяшчота маці ў адносінах да ўжо дарослай дачкі, якая прыехала летам у госці з унукам, прадстаўлена і ў “Зорнай паэме”. Маці не хоча пазбавіць дачку задавальнення наведаць лес і назбіраць ягад, і адначасна беражэ яе салодкі сон на світанні:

*Пахне аерам на сёмуху ў хаце,
Ранак стрыжэ растрывожаны стрыж.
Будзіць на зорцы, шкадуючы, маці:
“Ягады, дзетка, няўзгадкі праспіш” [6, с. 162].*

Маці вельмі чулая ў адносінах да сваёй таленавітай дачкі. Яна інтуітыўна прадчувае пагрозу, што нясе дачцэ яе адоранасць, яе самаадданае служэнне паэзіі (верш “Празрэненне душы ці кляйноты...”), таму асцярожна, далікатна, ненавязліва выказвае сваё меркаванне, спрабуе ўратаваць дачку ад, на яе думку, “кандальнай” работы”:

*Блаславёна стажэчак завершым,
І прамовіць матуля ў жальбе:
“Як цябе ўратаваць мне ад вершаў,
Ад самоты, што з’ела цябе!” [4, с. 71].*

Адданаць зямлі і людзям (суседзям, аднавяскоўцам), звыкламу ладу жыцця і ўзаемаадносінам настолькі моцныя, што маці не ў стане адмовіцца ад вёскі і пераехаць у сталіцу да дачкі, якая кліча да сябе. Свой выбар на карысць малой радзімы ў лісце да яе маці тлумачыць наступным чынам:

*“Там лес людзей, ды ўсё ж не мой лясок”.
І чую я, як светла словы ткуцца,
І гэтак светла ліст яе чытаць:
“Я не магу з людзьмі размінуцца,
Мне трэба нешта ў кожнага спытаць” [4, с. 163].*

Невымернай любоўю прасякнуты радкі Я. Янішчыц, прысвечаныя маці, якая для яе адна з тых нямногіх ніцей, што звязвае з жыццём. На душы ў “я”-гераіні-дачкі цяплее ад таго, што “йшчэ на кроснах тчэ нязменна мама // Зялёную паэзію жыцця” [6, с. 170], што яшчэ ёсць каму сказаць: “Дзень добры, мама! // Гэта зноўку я, // Уся твая гаркота і надзея” [4, с. 172]. Разам з тым дачка вельмі хвалюецца, што “снег не сходзіць з <...> галавы” маці, хоць “лівень вясновы ляскача” [4, с. 174].

Адна з праблем, да асэнсавання якой у сваёй паэтычнай творчасці звяртаецца Я. Янішчыц, **праблема захавання адносін у шлюбе**. Паэтка звяртаецца да вопыту свайго маленства, там шукае прататыпы для вобразаў, створаных яе паэтычным талентам. Яна захапляецца вясковымі парамі, якія здолелі пранесці пачуццё кахання праз жыццё, змаглі захаваць блізкія адносіны ў сям’і. Такія ўзаемаадносіны намаляваны ў вершах “Сава і Марыя” (“...Зберагаў хто серабро і злата, // А Марыя Саву берагла” [4, с. 184].), “Ахрымчыха” (“«Не пакідай мяне адну, Ахрым!..» – // То плакала ўдава і галасіла” [4, с. 182]). Каханнем вясковых жанчын аўтарка прычашчаецца, здзіўляецца іх цяпленню, жыццёвай сіле, высакароднасці. “Я”-гераіня, у адрозненне ад Ахрымчыхі, якой “было за шэсцьдзесят”, калі тая пахавала мужа, з якім “йшчэ не нажылася”, але знайшла ў сабе сілы жыць і працаваць, шчыра прамаўляе:

*Мне трыццаць тры. А я ўжо – набылася.
Мне страшна й грэшина, цётка, прад табой [4, с. 182].*

У паэме “Акно ў дождж” Я. Янішчыц працягвае шукаць адказ на пытанне: “А дзе ж накрыты згодай дом?” [6, с. 159]. Пошукі нязменна прыводзяць яе да вопыту “вясковай цёткі”, якая выступае ў паэме ў якасці эксперта і дае адказ на пытанне “У чым жыцця сямейны змест” [6, с. 159]. Адказ шчыры і, падаецца, хоць і прыземлены, але натуральны, які вынікае з логікі сумеснага жыцця ў сям’і і з сумесных клопатаў аб ёй, калі часам неабходна пераступаць праз уласныя крыўды дзеля інтарэсаў сям’і:

*“Як нецвярозы дух злаўлю –
Іду ў гарод і дваццаць сотак*

*На тэй гарачцы прапалю.
 Глядзіш, назаўтра – як шаўковы,
 Хоць ты з яго вяроўкі ві:
 Габлюе, косіць, коле дровы,
 Ну, і клянецца у любві.
 Ну а любві тае, вядома, –
 Што дзеткі ёсць і цёплы дом.
 Любоў жа часам, як салома:
 Падпаліш – дыхай папярком.
 Бывае, што й ад слёз не спіцца,
 І душыць грудзі крыўды ком.
 Бывае ўсякае, сініца...” [6, с. 159].*

“Я”-гераіня паэзіі Я. Янішчыц “з журбот уласнага быцця” [6, с. 159] добра ведае, “Што надта ж цяжка быць каханай // На працягу ўсяго жыцця” [6, с. 159], што патрэбна ўмець “забыць, што страчана даўно” [6, с. 160], аднак гэтыя веды не сталіся вызначальнымі ў жыцці паэткі, пра што сведчыць яе любоўная лірыка, гаворка пра якую патрабуе асобнага даследавання.

Такім чынам, прааналізаваныя паэтычныя тэксты Я. Янішчыц дазваляюць сцвярджаць, што сярод прадстаўленых у яе паэзіі жаночых вобразаў, увагу паэткі прыцягваюць вясковыя жанчыны (жонкі, маці, ўдовы, жанчыны, што страцілі сыноў на вайне), сярод якіх яна правяла сваё маленства. Іх лёсы, абпаленыя вайной, даюць лірычнай гераіні прыклад трываласці і стойкасці, умення супрацьстаяць жыццёвым нягодам, пры гэтым не страчваю радасць жыцця, зберагаць лад у сям’і, каханне. Сярод гэтых вобразаў вылучаецца вобраз маці паэткі, прадстаўленай як адной з вясковых кабет і разам з тым надзеленай творчым пачаткам, пяшчотай, вернасцю роднаму краю; а таксама вобраз “я”-гераіні-дачкі, шчырай у сваёй любові да маці.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Бугаёў, Д. Летуценніца на скразняках эпохі / Д. Бугаёў // Янішчыц, Я. Выбранае / Уклад. А. Канапелькі і В. Коўтун; Прадм. Д. Бугаёва. – Мінск : Маст. літ., 2000. – С. 3–18.
- 2 Лірыка В. Коўтун у кантэксце развіцця айчынай жаночай традыцыі // Роднае слова. – 2021. – № 3. – С. 9 – 12.
- 3 “Каханне, ты – прывабная быліна, // дзе з двух герояў нехта вечны раб”: да 75-годдзя з дня нараджэння Р. Баравіковай // Роднае слова. – 2022. – № 5. – С. 37 – 41.
- 4 Янішчыц, Я. Выбранае / Я. Янішчыц / Уклад. А. Канапелькі і В. Коўтун; Прадм. Д. Бугаёва. – Мінск : Маст. літ., 2000. – 351 с.
- 5 Янішчыц, Я. На беразе пляча: Лірыка / Я. Янішчыц. – Мінск : Маст. літ., 1980. – 96 с.
- 6 Яўгенія Янішчыц: творы, жыццяпіс, каментары. У 4 т. Т. 2 / уклад.: С. У. Калядка, Т. П. Аўсяннікава; рэд. тома Л. Г. Кісялёва. – Мінск : Беларуская навука, 2017. – 600 с.

The article analyzes the poems and poems of Y. Yanishchits, which present many female images, among which the image of the lyrical heroine, identified with the poet herself, as well as the images of a woman-mother, wife, widow, daughter, attracts attention. The poet is also interested in the problem of preserving relationships (feelings of love) in marriage. Special attention of Y. Janishchits is drawn to the generation of village women who survived the war.